

Stanovisko specializované sekce Hospodářská a měnová unie, hospodářská a sociální soudržnost k tématu „Důsledky krize veřejného dluhu pro veřejnou správu v EU“ (stanovisko z vlastní iniciativy)

(2011/C 51/03)

Zpravodaj: **pan SMYTH**

Dne 29. dubna 2010 se Evropský hospodářský a sociální výbor, v souladu s čl. 29 odst. 2 svého jednacího řádu, rozhodl vypracovat stanovisko z vlastní iniciativy k tématu

Důsledky krize veřejného dluhu pro veřejnou správu v EU.

Specializovaná sekce Hospodářská a měnová unie, hospodářská a sociální soudržnost, kterou Výbor pověřil přípravou podkladů na toto téma, přijala stanovisko dne 7. září 2010.

Vzhledem k obnově funkčního období Výboru se plenární shromáždění rozhodlo předložit toto stanovisko k hlasování na říjnovém plenárním zasedání a v souladu s článkem 20 jednacího řádu jmenovalo pana SMYTHe hlavním zpravodajem.

Na 466. plenárním zasedání, které se konalo ve dnech 21. října 2010, přijal Evropský hospodářský a sociální výbor následující stanovisko 120 hlasy pro, 7 hlasů bylo proti a 5 členů se zdrželo hlasování.

1. Závěry a doporučení

1.1 Krize veřejného dluhu vyvolaná finanční a fiskální krizí ohrožuje samotnou existenci hospodářské a měnové unie (HMU) a žádá si efektivní finanční, hospodářské a politické reakce. Ozřejmila nedostatky Paktu o stabilitě a růstu jako mechanismu zajišťujícího daňovou odpovědnost v členských státech.

1.2 EHSV podporuje opatření, jež doposud přijala Rada a ECOFIN prostřednictvím evropského stabilizačního mechanismu a evropského nástroje finanční stability na podporu členských států při finančních potížích. Jde o prozatímní řešení, které však může být základem trvalejšího postupu a rámcem pro podmíněnou finanční podporu zřízením skutečného evropského měnového fondu. Rovněž by bylo možné zvážit zřízení evropské agentury pro veřejný dluh, která by vydávala evropské obligace.

1.3 EHSV doufá, že proto, aby nedošlo k ohrožení cílů plánu evropské hospodářské obnovy, budou zahájeny programy na snížení veřejného dluhu v eurozóně, které budou schopny zajistit hospodářskou a měnovou stabilitu této oblasti. To by mělo být uskutečněno v souladu se současnou hospodářskou situací a s cíli hospodářské obnovy a zaměstnanosti, jež jsou uvedeny ve sdělení Komise Evropa 2020 – Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění a jež krize vážně ohrozila.

1.4 Z krize veřejného dluhu můžeme získat řadu ponaučení pro budoucí veřejnou správu v EU. Původní návrhy pracovní skupiny pro hospodářskou politiku týkající se dohledu a sankcí

představují posun správným směrem. EHSV se nicméně domnívá, že sankce by měly být kompenzovány větší evropskou solidaritou v souvislosti s řízením veřejných dluhů, avšak konstatuje, že stále neexistuje formální mechanismus, jak se vypořádat s neplacením veřejného dluhu. To je přetrvávající strukturální nedostatek ve skladbě HMU, kterým se musí zabývat političtí činitelé. Sankce by však měly být jak politické, tak ekonomické, aby se zamezilo ještě většímu zvýšení zadlužení příslušných zemí.

1.5 Velkou část viny za krizi veřejného dluhu lze přičíst nezodpovědným daňovým politikám, které prováděly některé členské státy. Na vině jsou částečně i neopatrné bankovní půjčky, které podpořily bubliny na trhu s aktivy a ve stavebnictví a částečně neopatrné chování ratingových agentur. Ke krizi rovněž do velké míry přispěla rozsáhlá pomoc bankám v některých členských státech, financovaná daňovými poplatníky, a následná křehkost celosvětového finančního systému. Do budoucna je třeba účinně reformovat celosvětový bankovní systém, který by zabránil opětovnému výskytu takového jednání.

1.6 EHSV doufá, že cílem posílení evropského hospodářského řízení, jež bude zahájeno v lednu 2011 novým půlročním předsednictvím prostřednictvím lepší koordinace hospodářských politik členských států⁽¹⁾, bude udržení zaměstnanosti v Evropě, již krize vážně ohrozila.

1.7 EHSV se nicméně domnívá, že přinejmenším v zemích eurozóny nestačí pouhá koordinace hospodářských politik, ale je nezbytná skutečná společná hospodářská politika. Dále by bylo alespoň v první fázi vhodné koordinovat fiskální politiku.

⁽¹⁾ KOM(2010) 367, *Lepší koordinace hospodářské politiky pro stabilitu, růst a nová pracovní místa – Nástroje pro silnější správu ekonomických záležitostí EU.*

2. Pozadí krize – fiskální politiky podporující hospodářskou a měnovou unii

2.1 Fiskální disciplína je jedním z klíčových prvků makroekonomické stability, což platí dvojnásob v případě měnové unie, jako je např. eurozóna, kterou tvoří suverénní státy, které nesou i nadále odpovědnost za své fiskální politiky. V eurozóně již nejsou k dispozici národní měnové politiky a politiky směnných kurzů, jež by reagovaly na otřesy, kterým čelí jednotlivé země. Fiskální politiky jsou proto všemocné, ale mohou se takovými otřesy přizpůsobit lépe, pokud budou vycházet z pevné pozice.

2.2 Byly zavedeny některé mechanismy a některá opatření s cílem zajistit zdravé fiskální politiky a omezit rizika pro cenovou stabilitu. Tato opatření jsou zakotvena v člancích 121, 123, 124, 125 a 126 Smlouvy o fungování Evropské unie (SFEU) a zahrnují Pakt o stabilitě a růstu (na základě článků 121 a 126), postup při nadměrném schodku (článek 126), zákaz měnového financování (článek 123), zákaz zvýhodněného přístupu k finančním institucím (článek 124) a klauzule zakazující převzetí závazků veřejného sektoru členských států Unii (tzv. no-bail-out clause) (článek 125).

2.3 Základní pravidlo rozpočtové politiky zakotvené ve Smlouvě je, že se členské státy vyvarují nadměrných schodků veřejných financí. Základem pro dodržení tohoto kritéria je, že členské státy by měly zachovat limit ročního schodku veřejných financí 3 % HDP a udržet hrubý státní dluh vůči HDP na úrovni 60 % nebo nižší.

2.4 Za výjimečných okolností nemusí být dočasné překročení schodku nad tento limit považováno za nadměrné za předpokladu, že bude blízké tomuto limitu. Rozhodnutí o tom, zda se členský stát nachází v situaci nadměrného schodku, záleží na Radě ECOFIN na základě doporučení Evropské komise. Pokud Rada rozhodne, že se členský stát nachází v situaci nadměrného schodku, je třeba přijmout nezbytné kroky odpovídající postupu při nadměrném schodku. Ty by mohly v konečné fázi vést k uložení sankcí vůči dotyčnému členskému státu.

2.5 Základem Paktu o stabilitě a růstu je zajistit, že budou trvale přijímány zdravé rozpočtové politiky. Pakt stanoví povinnost členských států dodržovat u svého rozpočtového stavu střednědobý cíl „téměř vyrovnaného nebo přebytkového rozpočtu“, jak je definováno v předpisech pro jednotlivé země. Přizpůsobení se těmto pozicím by mělo členským státům umožnit vyrovnat se s běžnými cyklickými výkyvy při udržení schodku veřejných financí pod referenční hodnotou 3 % HDP. Ve skutečnosti byly základní koncept a činnost Paktu o stabilitě a růstu velmi vzdálené. Jak v nedávné době uvedla Evropská centrální banka (ECB):

„Soulad jednotlivých členských států s rozpočtovými normami Maastrichtské smlouvy a Paktu o stabilitě a růstu však je nerovnoměrný. Porušení 3 % referenční hodnoty HDP pro schodek veřejných financí je v některých zemích opakované a trvalé, což vede k závěru, že minimálně v těchto případech postrádá provádění Paktu dostatečnou přísnost a politickou vůli. Odchytky od daňových plánů byly v jednotlivých zemích v různé míře zapříčiněny příliš optimistickými odhady růstu, následnými přezkumy údajů, neočekávanými výkyvy příjmů a trvalým překročením plánovaných výdajů.“ (Deset let Paktu o stabilitě a růstu, článek v měsíčním bulletinu ECB, říjen 2008).

2.6 Současné celosvětové finanční krizi předcházely zjevné nesoulady s daňovými pravidly podpírajícími HMU, avšak dalo by se říci, že hrozby neplacení veřejného dluhu v rámci měnové unie představují druhou fázi této krize. Po deseti či více letech snadného růstu úvěrů, což vedlo k velkému rozmachu na reálném trhu a ve stavebnictví a následně k ekonomické implozi, se v některých členských státech objevily prudce rostoucí problémy se zadlužením. Je poněkud ironické, že vlády Řecka, Španělska a Portugalska nemusely během bankovní krize provést záchranné operace svých bankovních systémů financované daňovými poplatníky. Jejich potíže v souvislosti s veřejným dluhem však nyní ohrožují stabilitu bankovního sektoru v celé EU. To svědčí o tom, že pomoc bankám financovaná daňovými poplatníky nebyla hlavní příčinou nárůstu veřejného dluhu.

2.7 Během bankovní krize se často tvrdilo, že některé banky jsou „příliš velké na to, abychom dopustili jejich krach“. Nyní se hovoří o členských státech, které bojují s rostoucím veřejným dluhem, že jsou „příliš důležité na to, aby si dovolily neplatit dluh“. Stejně jako museli daňoví poplatníci s těžkým srdcem přijmout, že je nezbytné převzít závazky provinilých bank, nyní v některých členských státech naopak mezinárodní trhy s obligacemi požadují potenciálně ještě bolestivější úpravy veřejných financí. Nejistota, kterou vytvořil problém neplacení veřejného dluhu, začala rovněž poškozovat samotné euro a podnítila obavy, že by mohla pohltnout několik členských států z eurozóny.

2.8 Krize veřejného dluhu je krizí důvěry v EU obecně a v eurozónu obzvlášť. Je zapotřebí politického a finančního řešení. Tato krize zpochybnila přiměřenost výše uvedených daňových opatření na zajištění stability jednotné měny. Vcelku oprávněně by se dalo říci, že Pakt o stabilitě a růstu neuspěl a Evropa nyní potřebuje vytvořit nový fiskální a měnový rámec, který by se mohl efektivněji vyrovnat s vážnými negativními hospodářskými výsledky či dokonce úpadkem v členském státu. Pokud je toto pravda, jak by měl takovýto rámec vypadat?

3. Alternativní fiskální a měnový rámec

3.1 V posledních měsících došlo ke značnému vývoji jak na úrovni strategických úvah, tak na úrovni provádění politik. Jedním zajímavým návrhem předloženým za účelem řešení této krize veřejného dluhu a otázky insolvence vlád je vytvoření Evropského měnového fondu (EMF) ⁽²⁾. Podnětem k tomuto návrhu se stal argument, že Mezinárodní měnový fond (MMF) nemá zkušenosti s řešením hrozby neplacení veřejného dluhu v členském státě měnové unie a že EU by měla k dispozici mnohem silnější prováděcí mechanismy, pokud by fungoval EMF.

3.2 Pojem Evropský měnový fond by měl být analogií s různými politickými reakcemi na současnou znepokojivou finanční situaci, kdy cílem je zabránit úpadku významných finančních institucí. Zatímco se EU dostává z bankovní krize, politická diskuse se zaměřuje na reformy, jež by umožnily plánovanou insolvenční instituci a samofinancování záchranných fondů pro větší banky s platební neschopností. Jinými slovy, po stabilizaci finančních systémů se v současnosti evropské politické činitele zaměřují na zajištění toho, aby v budoucnu nesly zátěž v době krize finanční instituce, nikoli daňoví poplatníci. Návrhy na bankovní reformy zahrnují vyšší podíly kapitálu, důslednější dohled, omezení odměn bankéřů a vypracování pohotovostních opatření pro případ krize (tzv. „living will“). V rámci HMU musí být za účelem ochrany jednotné měny tento systém také posílen, aby se vyrovnal s nestabilitou způsobenou neplacením nebo úpadkem jednoho z jejích členů.

3.3 Navrhovatelé EMF argumentovali, že tento systém bude v souladu s posílenou spoluprací zakotvenou ve Smlouvě, a tudíž není zapotřebí tuto Smlouvu měnit. Řádně ustavený EMF řeší slabé stránky struktury HMU, které byly způsobeny dosavadním neúspěchem Paktu o stabilitě a zjevným nedostatkem důvěryhodnosti klauzule zakazující převzetí závazků veřejného sektoru členských států Unii.

3.4 Jak by byl tento fond financován? Aby se minimalizoval problém morálního rizika, jemuž nyní čelí Německo a Francie při spolufinancování mimořádného balíčku pro Řecko, do EMF by přispívaly pouze ty země, které nesplňují maastrichtská kritéria. Jejich míra příspěvku by byla určena dvěma pravidly:

— 1 % ročně z částky nadměrného dluhu, která je definována jako rozdíl mezi současnou úrovní veřejného dluhu (na konci předchozího roku) a maastrichtským kritériem 60 % HDP. Pro Řecko s mírou zadlužení k HDP ve výši 115 % by se jednalo o příspěvek do EMF v řádech 0,55 %.

— 1 % nadměrného schodku, tj. výše schodku za daný rok, která překračuje maastrichtské kritérium 3 % HDP. Pro Řecko by schodek 13 % HDP znamenal příspěvek do EMF v řádech 0,10 % HDP.

Za rok 2009 by celkový příspěvek Řecka byl 0,65 % HDP, což je mnohem méně, než je nyní požadovaná míra úspornosti.

3.5 Kromě toho by si EMF mohl vypůjčit na trzích, aby měl dostatečné prostředky nad rámec nashromážděných příspěvků, a mohl tak splnit všechny požadavky. EMF by mohl zakročit, aby poskytl finanční podporu buď prostřednictvím likvidní části svých fondů nebo ručením veřejného dluhu členským státem. Pro ilustraci a s přihlédnutím k nabytým zkušenostem, by byl EMF s využitím navrhovaného mechanismu financování schopen nashromádit 120 mld. EUR rezerv od doby vzniku HMU. V kombinaci s odpovídajícími úrovněmi půjček na trhu by tak bylo k dispozici dostatek finančních prostředků na záchranu jakéhokoli menšího členského státu v eurozóně.

3.6 Co se týká vymáhání, EU má několik možností, včetně pozastavení strukturálních fondů, odebrání nových finančních záruk či dokonce vyloučení dané země z peněžního trhu eurozóny. Tyto sankce by byly použity v postupných krocích, jelikož v návaznosti po sobě představují výrazný hospodářský tlak na členské státy, které neprovádějí předem dohodnuté reformní programy.

3.7 Jednou z proklamovaných výhod navrhovaného EMF je, že by mohl kontrolovat plánovanou insolvenční člena eurozóny, který nesplňuje podmínky reformního programu. Ve srovnání s nejistotami ohledně restrukturalizace dluhu na mezinárodních trzích s obligacemi by EMF mohl nabídnout držitelům veřejného dluhu za neplatící členský stát, aby si směnili tento dluh za standardní slevu vůči nárokům EMF. Takto by bylo narušení způsobené neplacením omezeno a rovněž by byly sníženy ztráty, jež by utrpěly finanční instituce.

3.8 Zastánci EMF tvrdí, že tento fond nabízí značné výhody oproti pouhému MMF. EMF by mohl dohlížet na plánovanou insolvenční, což by minimalizovalo škodlivé vedlejší účinky na trzích s obligacemi a na dalších finančních trzích. Díky zkušenostem získaným během bankovní krize by politika měla být řízena tak, aby nejen předešla budoucí krizi, ale aby na ni také byla připravena. To samé platí pro krizi veřejného dluhu. Až současná krize pomine, jestli se tak stane, musí být Evropa připravena na to, že se může objevit znovu.

⁽²⁾ Tento návrh je v úplné verzi k dispozici v publikaci D. Gros a T. Mayer: „How to deal with sovereign debt default in Europe: Towards a Euro(pean) Monetary Fund.“ Policy Brief č. 202, Centrum pro studium evropské politiky, květen 2010. Mnoho argumentů v tomto dokumentu pochází z tohoto erudovaného příspěvku.

3.9 Další zajímavý soubor myšlenek se zaměřuje na napětí mezi nutností evropské hospodářské obnovy a snížením dluhu. Průzkum dokázal, že fiskální disciplíny eurozóny, pokud jde o maastrichtská kritéria a Pakt o stabilitě a růstu, měly tlumivý účinek na hospodářský růst ve srovnání s USA a Spojeným královstvím⁽³⁾. Ironií je, že finanční krize začala v USA, kde byl politickou reakcí enormní fiskální a monetární proticyklický stimul. Makroekonomická politika eurozóny je poškozována setrvačností, kvůli zaměření politiky spíše na měnovou stabilitu, nežli na růst. To je pochopitelné v kontextu vytváření důvěryhodnosti jednotné měny a ECB, avšak nyní to může být považováno za potenciální brzdění hospodářské obnovy. Je skutečně možné argumentovat, že uvolnění mezi stanovených Paktem o stabilitě a růstu by mohlo stimulovat hospodářskou obnovu a snížit dluh.

3.10 Tvrdí se, že jakákoli politická nebo institucionální reakce na krizi veřejného dluhu by měla řešit otázku snížení dluhu tak, aniž by byly ohroženy cíle plánu evropské hospodářské obnovy. Jednou z možností, jak toho dosáhnout, by mohla být kombinace procesu snižování dluhu s nárůstem investic, aby se zabránilo deflačním účinkům snižování dluhu. Tento návrh vychází z bílé knihy o růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti, kterou vydal v roce 1993 Delors, a její hlavní myšlenkou je možnost převodu dluhu. Podíl každého členského státu na veřejném dluhu byl tedy převeden na obligace Evropské unie. Tento převod by stále zavazoval členské státy, aby obsluhovaly svůj podíl veřejného dluhu, v tomto případě v eurobondech. Nejednalo by se tedy o odpis dluhu ani o nárůst rozsahu výpůjček členských států, které čelí potížím s dluhem. Spíše by se tím snížily servisní náklady na převedený podíl. Zastánci tohoto návrhu tvrdí, že by mohl být sladěn s hlavními směry stávající Smlouvy. Společně s převodem dluhu se rovněž navrhovalo rozšířit možnosti půjčování Evropské investiční banky (EIB) a národních finančních institucí tak, aby mohl být financován plán evropské hospodářské obnovy a zmírněno omezení pracovního příjmu a obchodu vyplývající z agresivního snižování dluhu⁽⁴⁾.

3.11 Oficiální reakce na krizi v oblasti dluhu byla formulována na mimořádném zasedání Rady dne 9. května 2010. Zahrnuje vytvoření evropského mechanismu finanční stabilizace na základě čl. 122 odst. 2 (mimořádné události) SFEU a mezivládní dohody členských států eurozóny. Evropský mechanismus finanční stabilizace disponuje 60 miliardami eur a funguje podobně jako MMF. Dále byla zřízena jednotka pro speciální účel, o níž nadále budeme hovořit jako o evropském nástroji finanční stability. Tato jednotka bude existovat po dobu

⁽³⁾ Viz Fitoussi, J.P. and F. Saraceno: „Europe: How deep is a Crisis? Policy Responses and Structural Factors Behind Diverging Performances“, Journal of Globalisation and Development. Volume 1 Issue 1 Berkeley Electronic Press, 2010.

⁽⁴⁾ Celkový přehled těchto návrhů viz Holland, S.: „A European Monetary Fund, Recovery and Cohesion“, <http://www.insightweb.it/web/node/136> (vydáno dne 10.6.2010).

tří let a bude disponovat až 690 miliardami eur na podporu členských států eurozóny, které čelí mimořádným finančním obtížím. Evropská centrální banka navíc začala zasahovat v oblasti trhů s obligacemi a skupuje dluhy vlád ve finanční tísní.

3.12 Tato nová opatření mají několik důležitých aspektů. Zaprvé nejsou lacinou finanční variantou a daný členský stát splatí prostřednictvím Komise veškeré úroky a jistinu úvěru. V tomto smyslu není evropský mechanismus finanční stabilizace pomocí, a proto je v souladu s článkem 125. Zadruhé představují evropský mechanismus finanční stabilizace a evropský nástroj finanční stability úvěrové položky a nikoli rozpočtové položky, a proto zůstávají v rámci rozhodnutí týkajících se vlastních zdrojů. Zatřetí bude evropský nástroj finanční stability funkční po dobu tří let, ale jeho dopady by mohly o několik let přesáhnout toto období v případě, že bude vydávat obligace s delšími lhůtami splatnosti. Začtvrté se plánuje, že evropský nástroj finanční stability bude vydávat obligace, které budou všechny členské státy EU garantovat až na 120 %; cílem je, aby tyto obligace měly rating AAA, aby se tak omezily jejich správní náklady⁽⁵⁾. Evropský mechanismus finanční stabilizace je rovněž hmatatelným důkazem toho, že solidarita EU představuje základní oporu hospodářské a měnové unie.

3.13 To, s jakou účinností budou návrhy evropského mechanismu finanční stabilizace řešit současnou krizi veřejného dluhu, jasně prokáží příští měsíce a bude záležet na tom, v jaké míře jednotlivé členské státy uskuteční daňové úpravy požadované EU a MMF. EU znovu potvrdila, že si přeje upevnit fiskální disciplínu a nalézt trvalý rámec pro řešení krize. To vedlo k dohadům, že evropský mechanismus finanční stabilizace a evropský nástroj finanční stability by mohly být trvalé, čehož by však bylo obtížné dosáhnout, jelikož by to vyžadovalo jednomyslný souhlas všech členských států. Absence zásadních návrhů týkajících se možnosti nesplacení veřejných dluhů svědčí o tom, že političtí činitelé tuto možnost nepřipustí. To je zcela pochopitelné, avšak nevylučuje se tím to, že by k takové eventualitě (nesplacení dluhu) nemohlo dojít.

4. Důležité ponaučení

4.1 Je stále zřejmější, že krizi v oblasti dluhů se mohlo předejít, pokud by existovalo lepší řízení v členských státech a v EU, a je nezbytné, aby se slabé stránky v řízení, k nimž v minulosti docházelo, v budoucnosti neopakovaly. Za tímto účelem vyhlásila pracovní skupina pro koordinaci hospodářské politiky sérii opatření na posílení rozpočtového dohledu, v souladu s Paktem o stabilitě a růstu. Tato opatření se týkají

⁽⁵⁾ Dne 21. září vydaly všechny nejdůležitější ratingové agentury prohlášení, že obligacím vydaným evropským nástrojem finanční stability udělí rating AAA.

vzájemného dohledu nad návrhy rozpočtů členských států, dřívějšího uplatňování sankcí, pokud jde o 3 % a 60 % limitní hodnoty dluhu, spuštění postupu při nadměrném schodku, není-li snížení dluhu dostatečné a včas, a větší nezávislosti národních statistických úřadů na příslušných vládách členských států.

4.2 Úloha a chování hlavních ratingových agentur po dobu finanční a dluhové krize byly minimálně zavádějící⁽⁶⁾. Kancelérka Merkelová navrhla, aby byla vytvořena nová nezávislá evropská ratingová agentura, který by konkurovala současné velké trojce⁽⁷⁾. Rovněž se navrhuje, aby byla Eurostatu přiznána pravomoc vydávat ratingy týkající se veřejných financí členských států. Kdyby takovéto pravomoci byly bývaly k dispozici, Eurostat by býval vydal včasnější varování ohledně řecké krize v oblasti dluhu⁽⁸⁾.

4.3 Komise byla kritizována za nedostatek ostražitosti a proaktivity, pokud jde o zajištění kvality údajů o veřejných financích jednotlivých členských států. Tento bod se týká širší problematiky dohledu, přezkumu a souladu, které jsou hlavním důvodem neúspěchu mechanismů Paktu o stabilitě a růstu. Každé dlouhodobější řešení se musí účinně zabývat těmito otázkami.

4.4 Ačkoliv v Řecku, Španělsku a Portugalsku neexistovala žádná pomoc bankám financovaná daňovými poplatníky, rozsah této pomoci všude jinde v EU a v USA přispěl k nebývalé silnému tlaku na veřejné trhy s obligacemi a tuto krizi uspíšil. Je nezbytné provést účinné reformy celosvětového bankovního systému, které by zabránily tomu, aby znovu došlo k obdobné finanční, hospodářské a sociální nestabilitě.

V Bruselu dne 21. října 2010.

předseda
Evropského hospodářského a sociálního výboru
Staffan NILSSON

⁽⁶⁾ Celkovou diskusi o nedostacích ratingových agentur naleznete v dokumentu Komise USA pro burzu a cenné papíry (US Securities and Exchange Commission) „Summary Report of Issues Identified in the Commission Staff's Examinations of Select Credit Rating Agencies“ <http://www.sec.gov/news/studies/2008/craexamination070808.pdf> (vydáno dne 10.6.2010).

⁽⁷⁾ Deník Irish Times uvádí, že německá kanclérka prohlásila, že nová agentura by „přirozeně nebyla politicky závislá“, ale „jednala by v duchu udržitelné ekonomiky, jež není orientována na krátkodobé období“. Irish Times, 21. května 2010.

⁽⁸⁾ Při naší návštěvě Eurostatu se nám dostalo informace, že Eurostat již dříve opakovaně varoval před vysokým schodkem Řecka a krizí veřejného dluhu, avšak nebyla mu věnována pozornost.